

MADEN

24 Şubat 2018

BÜYÜME FETİŞİZMİ

Maden, kömür, enerji, inşaat, altın. Hepsinin arkasında aynı dürtü vardır: hızlı bir şekilde paraya çevirmek. Hızlı bir şekilde enerji üretmek. Hızlı bir şekilde bina, yol, havaalanı yapmak. Bu dürtünün arkasında ciddi bir büyüme fetişizmi yatar – ekonomik büyümeyi gerekli, doğal ve iyi sayan bir ideoloji. Büyümeyi sorgulamak, naiflik ya da ihanet olarak damgalanır. Oysa büyüme, belirli çıkarılara hizmet eder – şirketler, müteahhitler, devlet – maliyetlerini ise başkalarına dağıtır: işçilere, topluluklara, ekosistemlere.

"Bunun arkasında ciddi bir büyüme fetişizmi var."

Çevresel sorunlar, piyasa fiyatlarının yokluğundan kaynaklanmaz – bu indirgemeci ve saf bir bakıştır. Sorun, kazananlar ile kaybedenler arasındaki çatışmalarda, kolektif eylem başarısızlıklarında, güç asimetrisinde yatar. Ekolojik ekonomi, fiyatlandırmayı değil, güç ilişkilerini ve politikayı merkeze alır. Çıkarmacılık – ekstraktivizm – madencilik ötesine uzanır: inşaat için devasa kum çıkarma, jeotermal enerji tüketimi, tarımsal çöküş, balıkçılık, ormancılık. Türkiye'de jeotermal enerji, en hızlı gelişen enerji sektörüdür – "temiz enerji" olarak etiketlenir ama şirketler ısıtılmış buharı yer altına geri enjekte etmek yerine nehirlere ve havaya boşaltır.

Enerji açığı söylemi de bir mistifikasyondur. Resmi veriler enerji fazlası gösterir; açık, büyüme ideolojisiyle meşrulaştırılan yapay bir inşadır. "Enerjiye ihtiyacımız var" söylemi, asıl soruyu maskeler: Kimin için enerji? Ne için enerji? Elektrik çöğünü bireysel kullanıcılar değil, beton santralleri, alışveriş merkezleri, inşaat enerjisi tüketir. Ama neoliberal çerçeveleme, sorumluluğu bireye yükler: "Madencilik karşıysan elektrik kullanma."

YİRMİ BEŞ YILLIK DİRENİŞ

Artvin'in Türkiye'nin maden direnişindeki yerini anlamak için, 1993'ten bu yana süren mücadeleye bakmak gerekir. İlde yaklaşık 300 maden ruhsatı aktiftir. Cerattepe – şehir merkezine bitişik dağ – en tartışmalı alandır. Artvin İstanbul olsa, Cerattepe Taksim'dir.

"Bulduğumuz yeri Artvin düşünün. Maden sahasını da Taksim olarak düşünün. Aslında bütün mesele bu."

Artvin'in orantısız görünürlüğünün üç nedeni vardır. Birincisi, güçlü bir diaspora ağı: Artvinliler nereye göç ettiyse – İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Muğla – orada memleketlerinin meseleleri için seferber olurlar. Coğrafi olarak dağılmış bu ağ, salt yerel hareketlerin başaramayacağı bir büyütme kapasitesi yaratır. İkincisi, 25 yılı aşan örgütlü yerel direniş: ev ev örgütlenme, üç maden şirketinin reddedilmesi, iki dava kazanılması. Üçüncüsü, çok ayaklı bir strateji – akademik analiz, hukuki mücadele, medya varlığı, sanatsal/kültürel

müdahale, doğrudan eylem, uluslararası dayanışma. Bunlardan biri eksik olduğunda, yapının tamamı zayıflar.

Gerze'de Anadolu Grubu'nun 3 milyon dolarlık yatırımdan çekilmesini sağlayan süreç, entelektüel sol, halk korusu, hukuki çalışma ve medyanın birleştiği bir sinerjiyle mümkün oldu – Türkiye'nin bu alandaki en büyük başarısı olarak tanımlanır.

Ama aktivizm de kişisel bir dönüşüm hikayesidir. Lazca'sını kaybetmiş, her yaz memlekete dönen, dördüncü kuşak madenci olmayan biri, koşulların zorlamasıyla öğrenir: Photoshop (protesto afişleri için), video montaj, kemeçe (kültürel belgeleme için). "Şartlar zorladı. Ben istemedim. Beni bu hale getirdiler." Artvin Yerel'i editörü, tasarımcı, müzisyen – hepsi aynı kişi, çünkü direniş çok yönlü olmayı gerektirir.

Doğu Karadeniz'in "Master Planı" – turizm güzergahı olarak sunulan ama aslında enerji/madencilik/HES çıkarma haritası – yeşil yolları açıklar: 9 metre genişliğinde, turistler için yapılmış denilen ama gerçekte hafriyat kamyonlarının geçtiği yollar. Fatsa, Türkiye'nin en büyük fındık pazarıdır; çevresindeki tarlalar madencilikle soyulmuş, kalite düşmüş, İtalyan pazarları ürünü reddetmektedir.

KATİLİN ADI

Medya, maden kazalarında şirket isimlerini rutin olarak gizler. Ölenlerin adlarını bilmeyiz çoğu zaman – ama katillerin adını da bilmeyiz. Deşifre – şirketleri adlandırma, mülkiyet yapılarını haritalama, karar vericileri belirleme – politik bir pratiktir.

"Öldüren katilin ismi bir tane aklınızda tutmaması kolay olabilir diye düşünüyorum. Bakın. Bir şey yok!"

Resmi istatistikler ile gerçeklik arasındaki uçurum devasa boyuttadır. Maden ölümlerinin tahminen yüzde yetmiş kayıtlıdır – el sıkışmayla, kan parasıyla kapatılır. Çinli işçiler ölür, yerel olarak gömülür, kaydedilmez, kaybolur. Günde tahminen 7-8 maden işçisi ölür ama bu ölümler dağınık olduğu için görünmezdir. 301 kişi bir anda öldüğünde haber olur; tek tek ölümler sessizce geçer.

İki köy, baraj için sular altında bırakılmıştır – Sirya (Zeytinlik), geleneksel zeytin tarımıyla, ve Oruçlu. İkisi de yeni köylere taşınmıştır; sonra maden yollarının taşınan Oruçlu'dan geçmesi istenmiştir. Köylüler: "Ata yurdumuzu zaten aldınız, tarlalarımızı sular altında bıraktınız, bizi taşıdınız – şimdi de yol mu?" Dağlar ve vadiler bedenleştirilmiş tarihler taşır. Madencilik, yere ilişkin katmanlı zamansal ilişkileri siler. Yaşlılar hayatta kalır ama gençler göç eder – yüzde 30-40 nüfus kaybı – ve toplumsal doku yırtılır.

Bartın'da – Tarlaağzı'nda – ikinci bir Soma yaklaşmaktadır. Kömür madenciliği ve termik santral, çiftçi ve balıkçı nüfusunun yaşadığı bölgede kurulmuştur. Çocuklar ve eşler madenlerde çalışır; anne babalar termik santrale karşıdır. Maden şirketi der ki: "Zaten çıkaracağız."

YERYÜZÜNÜN YARALARI

Bir görsel sanatçı, uydu fotoğraflarıyla açık maden ocaklarının yeryüzünde bıraktığı "yaraları" görünür kılar. Her görüntü, uyduda tek bir nokta olarak görünür – ama yer seviyesinde felaket ölçeğindedir.

"Renk manipülasyonu, ekolojik süreçleri açığa çıkarmak için kasıtlıdır. Her maden adlandırılır, Çevre Adaleti Atlası'ndan veri çekilir. Üretim sürecinin kendisi "deli iş"tir – materyalite, madenciliğin çığırını yansıtır."

Ölü peyzajlar: üst toprağın kaldırılması çorak arazi bırakır. Zehirli atık havuzları: kimyasal atık rezervuarları. 2015'te Brezilya'da Bento Rodrigues baraj çökmesi, Doce Nehri'ni binlerce kilometre boyunca zehirlemiştir. Kara madenleri tükenirken, çıkarma okyanus tabanına kayar – Palau gibi adalar deniz tabanı madencilik haklarını satar. Okyanuslar yalnızca çıkarma alanı değil, karbondioksit gömme alanı olarak da tahsis edilir – geleceğin okyanusları, karbonun çöplüğü.

Çağdaş sanat, politik içeriğe yoğun biçimde odaklanır ama çevresel sorunlara çok az değinir. Bu boşluk, çalışmanın motivasyonudur. Felaketin estetik güzelleştirmesi kasıtlıdır – izleyicinin dikkatini çeker, sonra altındaki dehşeti açığa çıkarır. "Güzel" ile "zehirli" arasındaki rahatsızlık, niyetseldir.

İkinci bir iş gövdesi, felaket medya görüntülerinden – savaş, yanan binalar, eriyen buzullar – oluşturulmuş panoramalarıdır. Birbirine dikilen bu görüntüler, su altında kalmış dünyalar, bombardıman peyzajları, apokaliptik kompozisyonlar oluşturur. İklim geleceğini – örneğin buzul çağı koşullarında Londra'yı – referans alır. Ekonomi eğitiminden sanata geçiş, bir kopuş değil, görünmez kılınan sistemleri görünür kılma çabasının farklı bir biçimidir. İnfografikler, tablolar, çarklar, fotoğraflar, video – araçlar değişir ama hepsi kapsamlı araştırma ve arşivleme sürecinden geçer.

SOMA BEDEN DEMEKTİR

Bir dans sanatçısı, bedeninin birincil politik-ekolojik alan olduğunu savunur. Baleyle başlayan, somatik pratiğe evrilen yolculuğu, hedef odaklı teknik mükemmeliyetten bedensel farkındalığa geçişin hikayesidir. Beden; zihin, psikoloji ve kinestetik bilgelik olarak üç ayrı kayıta ele alınır.

"Dansçı da karanlık bir ortamda kendi içindeki cevheri çıkarmak için çalışır aslında. Madenci de yerin altında çalışır. Bilmediği bir cevhere ulaşmak için."

Madencilik ve dans yapısal olarak aynıdır: ikisi de bedenlerden değer çıkarır, ikisi de bedenleri hızla tüketir, ikisi de "en kötü işler" sıralamalarında üst sıralardadır. Madenci yeraltına iner cevher arayarak; dansçı karanlıkta çalışır hakikati arayarak. İkinin de bir araya geldiği mekanlara "salon" denir.

Soma'yla bağlantı tesadüfi bir keşifle kurulur. Çanakkale'de bir tiyatro atölyesi için giden sanatçı, bir maden mühendisiyle tanışır: "Madende doğaçlama yapabilir miyiz?" Grup madene iner, büyük bir boşluk bulur, iki saatlik yoğun bir doğaçlama yapar. Sonra mühendis, tam o noktada yüksek kaliteli bir gümüş kanalı keşfedildiğini bildirir.

Soma felaketi (2014), bu bağlantıyı derinleştirir. "En Kötü İş" performansı — Soma'dan gönderilen madenci başlıkları, emek ve anma etrafında çerçevelenmiş — 2016'dan bu yana tekrarlanan bir eserdir. İzleyiciler üç taraftan, yukarıdan izler — gösteri, yukarıdan bakmanın ve yeraltında olmanın mesafesini aynı anda hissettirir. Ama fon verenler, Soma adının geçmesini istemez: "Çıkartın Soma'yı. Soma adı geçmesin bile." Sanatçılar oto-sansüre zorlanır — anma, politik olarak tehlikelidir çünkü hatırlamak, sistemi sorgulamaktır.

Makrodan mikroya değil, mikrodan makroya açılan bir ekolojik beden anlayışı: bireysel beden dinamikleri, daha büyük toplumsal-ekolojik sistemleri yansıtır. Bireysel hareketteki çaba, güç, şiddet — daha büyük dünyadaki şiddetin aynasıdır. Bedensel fenomenoloji, ekolojik anlayışı temellendirir: bedenler enerji tüketir, güç ifade eder, acıyı kaydeder. Bireysel beden bilincinden kolektif beden-anlayışına geçmedikçe, makro ölçekli çevre çalışması başarısız olur.

Farklı bedenlerle dans projeleri — 150 katılımcı, engelli olarak etiketlenen insanlarla çalışma, hapisanede dans/beden farkındalığı atölyeleri — bedenini yalnızca bireysel organizma değil, sistemik baskının, direnişin ve ekolojik ilişkinin odağı olduğunu gösterir. Mimar Sinan'daki dans binasında zorla açılan pencereler, yakın inşaattan gelen toksik iç hava ile mücadele; toprağa çıplak ayakla temas projesi — öğrencilerin düzgün işlev görmesi için açık havaya, toprak temasına ihtiyacı vardır.

KİLOMETRELERCE GRİ

Bir fotoğrafçı, İstanbul'un çeperindeki taş ocaklarını altı ay boyunca belgeler. Cebeci köyü yakınlarındaki 16 aktif ocak, İstanbul'un su kaynağı Alibeyköy Barajı'ndan yalnızca 200-300 metre uzaktadır. Her gün dinamit patlatılır — 20-25 dakikalık toz bulutları, kırılan pencereler, çatlayan duvarlar.

"Grinin tonlarında çalışmak bilinçli bir seçimdir. Yeşil, yalnızca ocak genişlemesinden kurtulan yerlerde görünür. Aşırı renk, yıkımı estetize ederdi; monokrom, gerçek koşulları belgelerken kasvetliliği vurgular."

Ama Soma başka bir ölçektir: "Kilometrelerce, kilometrelerce, kilometrelerce gidiyorsunuz. Yeşil yok." Sürekli yanan kömür — sadece kömür tozu değil, aktif yanma. Sürekli karbonmonoksit ve karbondioksit sisi. 40.000 işçi günlük; fotoğrafçı 10 gün çalışır, 4-5 gün revire düşer. Kamyon tekerlekleri 2-2.5 metre çapında — ölçek gerçekten korkunç.

Üçüncü Köprü belgelemesiyle başlayan yolculuk, Üçüncü Havalimanı belgelemesine, oradan tüm İstanbul'daki kentsel dönüşüme uzanır. İstanbul'un "güzel" yeni alanları — Bomonti dönüşümü, Hilton bölgesi — taş ocağı bölgelerindeki ekolojik çöküşle eş zamanlı yükselir. Şehir seçici biçimde güzelleşir, ekolojik kapasitesini yıkarken. "Şeyi fark ettik. Ne yapabiliriz, ne yapabiliriz" — ölçeğin karşısındaki çaresizlik, küçük ölçekli müdahalelere yol açar: toprağa çıplak ayak projeleri, stensil yeşillendirme.

HERKES BİLİYORDU

Soma'da sistem "doğru" işledi. Alarm sistemleri çalıştı. Herkes — işçiler, mühendisler — riski biliyordu ve kabullenmişti. Bireysel ihmal değil, yapısal trajedi. İşçiler "bile bile" riski aldı — çünkü başka seçenek yoktu. Tarım kasıtlı olarak çökertilmiş, kırsal nüfuslar madencilğe ve inşaatla tek seçenek olarak sürülmüştür.

"Neoliberal hegemonyanın bir anlamda hepimize bir şekilde sirayet etmiş olduğunu, biraz beynimizi kemirmiş olduğunu gördüğüm, hissettiğim bir husus."

301 ölüm, ulusal bilinci değiştirdi — Soma, Türkiye'nin fedakarlık/trajedi anahtar kelimesi oldu. Ama kolektif hafıza hızla soluyor. İkinci yıldönümüne kadar dayanışma etkinlikleri azaldı. Altı başka maden felaketi takip etti, her biri minimum ilgi gördü. 2-3 haneli ölümler haber olur; tek haneli ölümler sessizlik. Bu unutmaya yapısaldır — madencilik çıkarlarına hizmet eder. Anma bir politik pratik olarak sürdürülmezse, sistem unutuşu normalleştirir.

Soma'nın kendisi de hâlâ aktiftir. Aileler travma, ekonomik yıkım, yaşla yaşar. Yasın karmaşıklığı — 301 aile, her biri farklı tazminat almış — topluluk içinde kırılmalar yaratmıştır. Emek-doğa ilişkisinin mistifikasyonu burada en çıplak haliyle görünür: termik santraller kömür yakar, şehirleri ısıtır, sözüm ona vatandaşların refahı için — ama gerçekte şirket kârı için. İşçiler sağlıklarını ve hayatlarını feda eder. "Üşümemek için" retoriği, gerçek güç dağılımını maskeler.

Alternatifsiz "ben bunu istemiyorum" dediğinizde, uzun soluklu olma şansı düşüktür. Gerçek direniş, yalnızca belirli madenlere karşı çıkmak değil, alternatifler inşa etmektir. Türk tarımı kasıtlı olarak çökertilmiştir — bu insanlar yirmi yıl öncesine kadar çok daha mutlu mesut tarımda yaşarken, hayat değişmiştir. Kırsal nüfusları madencilğe ve inşaatla tek seçenek olarak süren bu süreç, direniş kapasitesini de kırar: "Ailem geçinmek zorunda" derken insanlar madenlerin yıkıcı olduğunu bilir ama ekonomik çaresizlik sistematik olarak sömürülür.

Tarımsal yaşanabilirliği yeniden kurmak, ekonomik seçenekler yaratmak — direniş bunları da içermelidir. Bireysel tüketici seçimleri yetersizdir; yapısal dönüşüm zorunludur. Zeytinyağı yasası — zeytin yasası — Türkiye'de maden genişlemesinin önündeki tek mevcut engel olarak durur. Kaz Dağları'ndaki maden çatışmaları, bu yasanın önemini defalarca hatırlatır.

Bu toplantı, somut bir çıktıya doğru ilerler: yaz aylarında Soma'ya karma bir ekiple — akademik, sanatsal, aktivist — gitmek. Önceden belirlenmiş bir sonuç olmadan, deneysel bir angajman. Kasıtlı yavaşlık. Sürdürülen varlık — tek seferlik müdahale değil. Çünkü yas karmaşıktır: 301 aile, her biri farklı tazminat almış, kırılmalar yaratılmış. Olay kapanmamıştır.

Hiçbir disiplin, tek başına madenciliğin karmaşıklığını yakalar değildir. Ekonomi, kâr güdüsünü gösterir; ekoloji, çevresel maliyeti; emek çalışmaları, işçi koşullarını; tarih, bölgesel yörüngeleri; sanat, analizin soyutladığını görünür kılar. Etkili direniş, eşzamanlı çok-perspektifli angajmanı gerektirir. Kaz Dağları'nda neredeyse her ocağı ve maden sahasını yürümek, Soma'da rapor üretmek, Türkmenistan'dan Ekvador'a alan araştırması yapmak — akademik, aktivist ve sanatsal alanlar aynı anda işletilir.

Maden toplantısı, entelektüel-sanatsal-aktivist işbirliğinin pratikte nasıl işlediğini modeller: hiyerarşik değil, ayrılmış değil, bedensiz değil, teslim olmuş değil. Devasa adaletsizliği belgelemesine rağmen, katılımcılar sürdürülen angajmana bağlıdır — somut proje planlamasıyla sonuçlanır. Bu, karanlık zamanlarda karanlıkla yüzleşerek çalışmaktır.